

УДК 378.6:37.012

ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ФАКТОРІВ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Наталія КОСТОВА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена професійним підходам науково-педагогічного працівника вищої школи, відображає його основні функції та вимоги до його діяльності, знання, вміння й навички, соціально та професійно значущі якості особистості, також відображає зміст і структуру професійної компетентності науково-педагогічного працівника вищої школи.

Ключові слова: юрист, професійна компетентність, компетенція, структура, фактор, критерій.

APPROACHES TO IMPROVE PROFESSIONAL FACTORS OF STUDENTS – FUTURE LAWYERS

Nataliia KOSTOVA,

Candidate of Law, Associate Professor at the Department of Civil Law
of National University "Odessa Law Academy"

SUMMARY

The article is devoted to the professional approaches of the scientific and pedagogical worker of the higher school reflecting the basic functions and requirements for his activity, knowledge, skills and abilities, socially and professionally significant personal qualities, also reflects the content and structure of the professional competence of the scientific and pedagogical worker of higher education.

Ключові слова: юрист, професійна компетентність, компетенція, структура, фактор, критерій.

REZUMAT

Articolul este dedicat abordării profesionale a lucrătorilor științifice și pedagogice școlii superioare reflectă caracteristicile de bază și cerințele operațiilor sale, cunoștințe și abilități, social și calitățile profesionale semnificative ale persoanei, reflectă, de asemenea, conținutul și competența profesională a structurii liceului personalului știință de predare a funcțiilor sale de bază și cerințe la activitățile, cunoștințele, aptitudinile și abilitățile sale, calități semnificative din punct de vedere social și profesional ale individului.

Cuvinte cheie: avocat, competență profesională, competență, structură, factor, criteriu.

Постановка проблеми. Запровадження в освітній процес вищих навчальних закладів компетентнісного підходу обумовлює переосмислення цілей і результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів та їх опису через компетентність і компетенції.

Актуальність теми дослідження. Теоретичний аналіз наукових праць провідних вітчизняних і закордонних науковців із проблеми дослідження дозволив визначити основні характеристики професійних якостей юриста: системність і динамічність, відображення здатності ефективно здійснювати професійну діяльність.

Стан дослідження. Визначено зміст професійної компетентності юриста, що має трирівневу ієрархічну структуру: перший рівень складається із ключових компетенцій: громадянської, соціальної, цілеспрямованого саморозвитку, загальнокультурної, автономності і відповідальності; другий рівень містить загальнофахові компетенції: правову, управлінську, функціональні, комунікативну, виховну, загальнонаукову; третій рівень – спеціальні професійні компетенції: спеціально-теоретичну та спеціально-функціональну.

Метою статті є обґрунтування факторно-критеріальної моделі професійної компетентності юриста. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: на основі теоретичного аналізу наукової літератури узагальнити основні характеристики професійної компетентності

юриста; виокремити структурні компоненти професійної компетентності юриста з позицій функціонального підходу.

Виклад основного матеріалу. У науковій психолого-педагогічній літературі поряд із поняттям «професійна компетентність юриста» вживається також поняття «правова компетентність». О. Сторовою й О. Зінченко встановлено, що поняття правова компетентність застосовується в сучасній психолого-педагогічній літературі в розгляді професійної підготовки у ВНЗ студентів неюридичних спеціальностей, тоді як поняття «професійна компетентність» майбутніх юристів розглядається в професійній підготовці в системі юридичної освіти. Структура професійної компетентності майбутніх юристів, на думку науковців, об'єднує особистісний і професійний аспекти через сукупність взаємопов'язаних компетенцій, обумовлених рівнем теоретичної і практичної підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності: загальні компетенції (інформаційні, управлінські, рефлексивні тощо) та професійні (спеціально-правові, соціально-комунікативні компетенції та ін.) [5, с. 73].

І. Драч вважає, що проблема впровадження компетентнісного підходу у вітчизняну систему освіти ускладнюється наявною дотепер невизначеністю і проблемністю термінів «компетентність», «професійна компетентність», хоча вони і дістають все більшого поширення та все частіше використовуються під час обговорення педагогічним

співтовариством проблем підвищення якості освіти [4, с. 67].

П. Хейджер виокремив такі етапи еволюції поняття «компетентність»:

– перший (1960–1970 рр.) – біхевіористичне трактування поняття, коли компетентність розумілася як проста демонстрація діяльності в межах виконання окремих фрагментів завдань, спрямованих на розвиток навичок;

– другий (1970–1990 рр.) – компетентність тлумачиться як навички загального характеру, які визначають суть майбутньої діяльності;

– третій (з 1990 р.) – компетентність тлумачиться як така, що обов'язково потребує як наявності елемента виконання, так і володіння особою певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями [12].

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) [2] компетентність трактується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) [1] надається більш розширене визначення компетентності: динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Проведений нами аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що сьогодні є різні підходи до трактування поняття компетентності.

У нашому дослідженні ми будемо спиратися на думку І. Драч, що компетентність фахівця є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка зумовлює його здатність до реалізації власного потенціалу (знань, умінь, досвіду, особистісних якостей) для успішної діяльності в професійній і соціальній сфері, з усвідомленням соціальної значущості й особистісної відповідальності за результати цієї діяльності, необхідності її постійного вдосконалення в умовах динамічності світу [4].

Найчастіше поняття компетентності розглядається науковцями в контексті професійної діяльності, професіоналізму, професійної готовності, кваліфікації, що обумовило виникнення поняття «професійна компетентність».

Більшість дослідників трактують його в широкому сенсі як синонім слова «компетентність», і розглядають як багатоконпонентне явище, що передбачає оволодіння всім спектром професійних і позапрофесійних компетенцій, що обумовлюють ефективне здійснення діяльності. Слушною в контексті нашого дослідження є думка О. Гури, що професійна компетентність є мірою й основним критерієм відповідності рівня фахової підготовки вимогам професійної діяльності [3].

Варто зазначити, що в науковій психолого-педагогічній літературі поряд із поняттям «професійна компетентність юриста» вживається поняття «правова компетентність».

У роботі Н. Судденкової професійна компетентність майбутніх юристів визначається як «інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь і досвід, достатні для досягнення мети даного роду діяльності, а також його моральну позицію і ставлення до професійної діяльності, до себе як суб'єкта цієї діяльності» [9, с. 10].

І. Івашкевич, досліджуючи професійну компетентність юристів, дійшла висновку, що це – складне, системне явище, що охоплює знання, вміння, навички, професійно значущі якості особистості фахівця, що забезпечують виконання ним власних професійних обов'язків; це – підго-

товленість працівника до виконання професійних функцій, пов'язаних зі спеціалізацією.

Вона складається з таких компонентів: 1) мотиваційно-цільовий; 2) когнітивний; 3) соціальний; 4) аксіологічний; 5) аутопсихологічний [10].

Е. Нігматулліна розглядає професійну компетентність юристів як інтегративну характеристику особистості, що являє собою сукупність взаємопов'язаних спеціально-правових, інформаційних, соціально-комунікативних, рефлексивних, управлінських компетенцій і професійну креативність [7, с. 12]. Основними компонентами професійної компетентності майбутніх юристів є: мотиваційний, когнітивний, операційний.

В. Тимофеев пропонує вживати термін «професійно-правова компетентність». Свою пропозицію вчений обґрунтовує тим, що правова компетентність є складником як загальною, так і професійною компетентності, без певного рівня сформованості якої неможливе професійне становлення юриста.

Автор визначає професійно-правову компетентність юриста як складну, цілісну й інтегровану характеристику суб'єкта юридичної діяльності, яка визначається наявністю професійно значущих особистісних якостей, а також сукупністю професійних знань про правові поняття і норми правової поведінки та вміння й навички застосування їх в юридичній діяльності з метою розв'язання професійних ситуацій.

Вона складається з таких компонентів: мотиваційний (ставлення), когнітивний (знання), аксіологічний (ціннісні орієнтації), рефлексивний (мислинцева діяльність) і комунікативний (комунікативні здібності) [11, с. 260].

Отже, професійну компетентність юриста будемо розуміти як динамічне системне утворення, що визначає його здатність до виконання юридичної діяльності на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, цінностей і значущих особистісних якостей, міру й основний критерій відповідності її вимогам.

Визначення компетентності як системного утворення, що характеризує якість професійної діяльності, дозволяє, як зазначає Г. Єльнікова, проєктувати ідеальну модель і вимірники (кваліметричні стандарти) професійної компетентності [6].

Узагальнення результатів теоретико-методологічного аналізу змісту поняття «професійна компетентність юриста» дозволяє виокремити такі його сутнісні характеристики: є динамічним системним утворенням; відображає здатність юриста ефективно виконувати функції та вирішувати професійні завдання; формується в процесі фахової підготовки, набуття професійного досвіду та виявляється в діяльності; як результат фахової підготовки засвідчує оволодіння професійними компетенціями як закріпленими вимогами до юридичної діяльності; відображає ціннісні смисли, зокрема, ставлення до професійної діяльності та до себе як суб'єкта цієї діяльності.

Для визначення структурних компонентів професійної компетентності юриста вважаємо за доцільне скористатися ієрархією компетентностей, запропонованою І. Драч [4], що має трирівневу структуру і складається із ключових, загальнофахових і спеціально-фахових компетенцій.

Ключові компетенції є базою для формування загальнофахових та спеціальних фахових компетенцій, загальнофахові – для формування спеціальних фахових компетенцій. Ключові компетенції дозволяють особистості ефективно діяти в різних сферах суспільного життя.

Загальнофахові компетенції відображають специфіку професійної діяльності юриста, вони необхідні для здійснення основних її видів і водночас реалізують ключові компетенції.

Спеціальні фахові компетенції відображають специфіку певного виду юридичної діяльності, їхня реалізація обумовлена загальнофаховими та ключовими компетенціями.

Професійна компетентність юриста є сукупністю цих компетенцій. З огляду на це, розглянемо професійну компетентність юриста. Узагальнення змісту та номенклатури ключових компетенцій, визначених міжнародними експертами, вітчизняними науковцями, Національною рамкою кваліфікацій, дозволило нам виокремити основні ключові компетенції юриста: громадянську, загальнокультурну, соціальну, цілеспрямованого саморозвитку, автономності та відповідальності.

Для виокремлення загальнофахових і спеціальних фахових компетенцій із позицій функціонального підходу варто проаналізувати зміст структурних компонентів юридичної діяльності. Характерною особливістю всіх видів юридичної діяльності, на думку В. Романова, є те, що її основні структурні елементи притаманні і слідчій, і прокурорській, і судовій, і правоохоронній діяльності. Вчений виділяє чотири основних підструктури юридичної діяльності: пізнавально-прогностичну (когнітивну), організаційно-управлінську, виховну та комунікативну [8, с. 311]. Проте він підкреслює, що значущість кожної окремо взятої підструктури залежить від особливостей того чи іншого виду діяльності.

Орієнтиром для визначення набору професійних навичок і умінь, якими повинен володіти студент, що здобуває юридичну освіту, є сама юридична практика і потреби розвитку суспільства для підготовки (підвищення кваліфікації, перепідготовки) кваліфікованих кадрів. Хто ж висуває професійні вимоги до юристів, формуючи тим самим професіограму? По-перше, це робить держава, ухвалюючи закони, державні освітні стандарти, посадові інструкції. По-друге, це роблять професійні об'єднання – у своїх статутах і кодексах професійної етики. По-третє, під час формування професіограми враховуються поради колишніх і бажання потенційних клієнтів, думка професіоналів, а також історичний і закордонний досвід, рекомендації та вимоги міжнародних актів.

Характерною особливістю освітнього процесу в Україні є те, що головна увага в ньому приділяється пізнанню сутнісної сторони правових явищ, і це – його перевага. Але, виявивши сутнісну основу правових явищ, студенти та випускники юридичних навчальних закладів не прагнуть пройти другий етап пізнання – проявити ці знання в конкретних формах, в яких відображається реальна дійсність. Внаслідок цього в українського випускника професійна підготовка і вміння застосовувати практичні навички в роботі слабші, ніж у студента, що навчається, наприклад, у Сполучених Штатах Америки чи Англії. За всього розмаїття освітніх технологій необхідно виходити з тієї «моделі» юриста, яка формується державними освітніми стандартами.

Під час формування вимог до майбутнього юриста надзвичайно важливо, щоб юридична освіта незалежно від спеціалізації відповідала одному освітньому стандарту, а отже, в основі останнього процесу повинні бути закладені «універсальні» вимоги до майбутнього юриста. Не можна не враховувати і той факт, що всі юридичні вміння та навички дуже індивідуальні. Почавши із простого повторення чужих дій, юрист із часом виробляє складні навички, набуває здатності творчо застосовувати знання і досягати позитивного результату в різних умовах.

Особливість юриспруденції як сфери професійної діяльності полягає в тому, що теоретичні знання та практичні навички в ній взаємопов'язані і тісно переплітаються. Однак за наявності в навчальному плані багатьох теоретичних курсів однозначно недостатньо дисциплін, що на-

вчають студентів практичним навичкам. Це призводить до того, що під час вивчення кожної з дисциплін акцент робиться на змісті та специфіці даної дисципліни, що не дозволяє повною мірою розвивати уявлення про міжпредметні зв'язки в межах спеціальності.

Для юристів це має дуже велике значення, оскільки практично освоювати спеціальність студентам доведеться в умовах дуже жорсткої конкуренції. Тому основи практичної підготовки мають закладатися вже у виші. Болонський процес прискорив тенденцію уніфікації освітніх систем Європи й України, зокрема й у сфері юридичної освіти. Його позитивний результат – запозичення досвіду, який підвищить ефективність і конкурентоспроможність української вищої освіти.

Правовій державі потрібні юристи, рівень підготовки яких відповідає рівню розвитку суспільних відносин. Лише за цієї умови представники юридичної професії будуть здатні виконувати всі покладені на них суспільством обов'язки, оскільки лише в правовій державі право досягає найвищої ефективності.

Тому відсутність налагодженої системи юридичної освіти негативно впливає не тільки на ефективність механізму правового регулювання, правотворчості, стан законності і правопорядку, але й на авторитет юристів. Для організації ефективної системи підготовки юриста варто передусім сформулювати перелік знань, навичок, якостей, якими повинен володіти юрист і які характеризують результати освітнього процесу, становлять так звану «професіограму юриста», та запропонувати напрями формування зазначених знань, навичок і умінь. Це пов'язано з тим, що набір професійних навичок юриста, з одного боку, характеризує професійну придатність випускника вишу, а з іншого – є показником розвитку його професійної свідомості, досвіду соціально-правової активності юриста.

Перше, на що варто звернути увагу, – це те, що практичні навички в майбутніх юристів мають формуватися поступово. Розмежування здобуття суто теоретичних знань або лише практичних навичок – недоцільне і не сприятиме позитивному результату.

Отже, потрібно оптимізувати навчальні плани, враховуючи принцип безперервного поєднання отриманих студентом теоретичних знань і професійних умінь і навичок.

Друга, не менш важлива умова полягає в тому, що фундаментальна та спеціалізована професійна підготовка майбутніх юристів потребує зміцнення зв'язку навчального процесу із практикою, максимального його наближення до реальних процесів практичної реальності.

Найоптимальніше вирішення зазначеної проблеми полягає в запозиченні прогресивного досвіду закордонних країн за збереження накопиченого досвіду, традицій і принципів української вищої юридичної освіти.

Висновки. Під час дослідження визначено, що професійна компетентність юриста є динамічним системним утворенням, яке відображає рівень ефективності професійної діяльності, здатність оптимально вирішувати професійні завдання, засвідчує оволодіння професійними компетенціями як закріпленими вимогами до юридичної діяльності.

На основі аналізу літературних джерел визначено зміст професійної компетентності юриста, що має трирівневу ієрархічну структуру (I рівень – ключові компетенції, II рівень – загальнофахові, III рівень – спеціальні фахові компетенції). Представлена факторно-критеріальна модель професійної компетентності юриста має узагальнювальний характер опису юридичної діяльності, оскільки враховує її різноспрямованість та різноманітність.

На основі такої структури можна розширити та конкретизувати вимоги до будь-якого напрямку юридичної діяльності.

Перспективою подальшого пошуку є узгодження критеріїв сформованості професійної компетентності на основі вивчення думок студентів-випускників і викладачів, розроблення методичного забезпечення проведення оцінювання її сформованості.

Список використаної літератури:

1. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556–VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
3. Гура О. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. ... д. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 752 с.
4. Драч І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади: монографія. К.: Дорадо-Друк, 2013. 456 с.
5. Егорова О., Зинченко Е.Н. Правовая компетентность студентов неюридических специальностей и профессиональная компетентность студентов будущих. Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки». 2016. Т. 8. № 4. С. 72–80. DOI: 10.14529/ped160410.
6. Сльникова Г. Компетентнісний підхід до моделювання професійної діяльності керівника вищого навчального закладу. Теорія та методика управління освітою. Бібліотечний вісник. 2010. № 4. С. 23. URL: <http://tme.umo.edu.ua/docs/4/10elneel.pdf>.
7. Нигматулина Э. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности юриста по направлению подготовки: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Международные отношения»; Башкир. гос. ун-т. Йошкар-Ола, 2014. 27 с.

8. Романов В. Юридическая психология. М.: Юрист, 2000. 488 с.

9. Судденкова Н. Формирование профессиональной компетентности специалиста правовой сферы в ССУЗ: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Казань: Ин-т педагогики и психологии проф. Образования Рос. акад. образования, 2007. 22 с.

10. Івашкевич І. Функціональний підхід до визначення змісту та структури професійної компетентності майбутніх юристів. Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 32. С. 167–180.

11. Тимофєєв В. Сутність та структура професійно-правової компетентності майбутніх юристів у вищих професійних навчальних закладах. Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія «Філософські науки». К.: КУТЕП, 2014. Випуск 17. С. 260–270.

12. Hager P., White P. Is There a Cogent Philosophical Argument against Competence on Standards. *Philosophy of Education: Major Themes in the Analytic Tradition: Problems of Educational and Practices*. Vol. 4. Florence: Routledge, 1998. P. 399–415.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Костова Наталія Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kostova Nataliia Ivanivna – Candidate of Law, Associate Professor at the Department of Civil Law of National University “Odessa Law Academy”

natalie_kostova@ukr.net